

*Тетяна
Чайка*

БЕСІДИ З ВІЛЕНОМ ГОРСЬКИМ Мій інститут. Історія триває¹

Тетяна Чайка: Вілене Сергійовичу, тож ми тепер, з Вашої ласки, повертаємося до ситуації, коли Ви і Ваші друзі занурилися в історію київських філософських подій раннього радянського часу.

Вілен Горський: Так. Тоді ми заходилися розкопувати матеріали, пов'язані з подіями кінця 1920-х — початку 1930-х років.

Т.Ч.: Пробачте, а «ми» — це хто?

В.Г.: Ну, завідував відділом, як я казав, Євдокименко, а реально працювали Губенко Володимир Ілліч, Роменець Володимир, Іваньо Іван Васильович, Пронюк Євген, Нічик Валерія Михайлівна...

Т.Ч.: І всім вам було десь по 30 років?

В.Г.: Так. Марія Іванівна Сундирева була трохи старшою, Юшманов узагалі видавався нам людиною похилого віку... І ось, коли 65—66-го років здійснюється галас навколо наближення сторіччя від дня народження Леніна, нам у вигляді планової теми доручають підготувати колективну монографію з історії філософії України у післяжовтневий період під гучною назвою «Торжество ленінських філософських ідей на Україні». Отут ми й опублікували весь той матеріал з історії 20—30-х років, про який я вже тобі розповідав, — до речі, там можна знайти і посилання на джерела.

¹ Завершення публікації інтерв'ю Тетяни Чайки з Віленом Сергійовичем Горським. Початок див.: Філософська думка. — 2012. — № 2, 3.

У мене в тій книзі був розділ про розробку історико-філософських проблем в Україні у післяжовтневий період, а Губенко писав про діамат. І там він, зокрема, наводячи виступи тих, хто був заводіями ідеології культу особи — спочатку, звичайно, культу Леніна, — зазначав приблизно так: безперечно, Ленін великий мислитель, але перетворювати на догму та «абсолютну істину» положення, висловлені навіть великою людиною, — спосіб поведіння, обтяжений великими неприємностями як для самих цих положень, так і для справи філософії загалом.

Т.Ч.: І ця книжка вийшла? В якому році?

В.Г.: В 1969-му. На той час Копнін уже не був у нас директором — він залишив цю посаду в 68-му році. Тож книжка вийшла, і тоді почалося... На якійсь нараді ідеологічних працівників виступає секретар ЦК КПУ з ідеології Овчаренко і говорить, що в той час, коли ми всі констатуємо неможливість відшукати в нашій мові такі слова, які були б здатні адекватно відобразити всю велич ленінського генія, знаходяться псевдовчені, які, бачте, починають попереджати нас про те, що немає рації перетворювати ідеї Леніна на догми. І пішло-поїхало. Для нас то вже була перша ластівка кінця відлиги. І, зокрема, кінця копнінського періоду теж. Нагадаю, це вже було не за Копніна.

Т.Ч.: І що, в інституті з цього приводу були якісь збори, чи як?

В.Г.: Зборів не було, просто Губенка тихо звільнили з роботи. Причому звільнили через кілька місяців після його дуже успішного докторського захисту. Дисертація ще лежала у Москві у ВАКу, а тут його вже було звільнено.

Т.Ч.: З якої спеціальності була дисертація?

В.Г.: З гносеології. «Знання та перетворення дійсності». Він же спочатку був у відділі філософських проблем природознавства, у Дишлевого, а до нашого відділу перейшов тоді ж, коли там з'явився і я, 1963 року, і досліджував історію розробки проблем діалектичного матеріалізму. Тож його виганяють з роботи, йому ледве вдається влаштуватися в лабораторії наукової організації праці при Міністерстві лісової промисловості — а тим часом ВАК у Москві затверджує його докторську!

Т.Ч.: Все ж таки затвердили.

В.Г.: Все ж таки затвердили, хоча туди й відповідний лист надійшов. Ну, Київ, периферія... Тож затвердили його докторську дисертацію, внаслідок чого його виганяють і з нової роботи, але на цей раз уже із суто «технічних» міркувань: мовляв, на такій посаді доктор наук за Кодексом законів про працю перебувати не може, бо на ній він не може отримувати свій докторський оклад. Відтоді жодного рядка за підписом Губенка не було опубліковано в жодному філософському виданні.

Т.Ч.: Його не посадили?

В.Г.: Ні, він не сидів. Ще кілька років він тинявся по різних бюро організації праці, потім його навіть взяли на кафедру філософії у Вище артилерійське училище...

Т.Ч.: Немає мови, він був членом партії. Його не виключили?

В.Г.: Його не виключили. Це ще було гоніння, сказати б, внутрішньопартійне. Більш жорстокі переслідування розпочалися в 70-ті роки.

Т.Ч.: А більше з авторів тієї ювілейної монографії, про яку Ви розповідали, ніхто не постраждав?

В.Г.: Ні. Книга в гарній суперобкладинці, книга важлива, придатова, просто один з її авторів припустився прикрої помилки.

Т.Ч.: І розділ Губенка з неї не вилучили? Наклад не заарештували?

В.Г.: Ні. Це було згрішення не такого високого рівня. Ну і потім, розумієш, це було все ж таки вже після відлиги. Це був брежнєвський час — тоді садовили тільки націоналістів.

Т.Ч.: Чи правильно я зрозуміла, що Ваш розділ в отій книзі був першою Вашою великою публікацією, чи й до того у Вас були опубліковані праці значного формату?

В.Г.: Ні, було вже чимало робіт. Ну, по-перше, до інституту я ж прийшов уже із заданою темою — українсько-болгарські філософські зв'язки. За нею вийшла перша моя монографія, у співавторстві з Бичваровим.

Т.Ч.: Якого року?

В.Г.: Здається, 1966-го... А щодо статей — ми ж проводили конференції з історії філософії України, і на базі матеріалів цих конференцій наш відділ регулярно видавав збірник. В кожному з цих збірників була моя стаття.

Т.Ч.: Що Ви могли б сказати про загальне спрямування цих статей?

В.Г.: Розумієш, коли я велінням долі занурився в проблеми історії української філософії, — причому академічна філософія з цього проблемного поля була виключена заздалегідь, оскільки там усі поспіль були ідеалісти, і про них нічого не можна було говорити і писати, — переді мною одразу постала тема так званих «нечистих» філософів, тобто таких носіїв філософської культури, які не були власне академічними філософами. І от я, усвідомлюючи неминучість роботи на цьому полі, внутрішньо перед собою висунув деякі методологічні питання. По суті, я захопився методологією історії філософії і, зокрема, тим, як можна реконструювати образ історичного розвитку філософії в системі культури, звертаючись до зіставлення з іншими компонентами культури і не обмежуючись академічною філософією як такою. Філософія — це стрижень культури; філософські значущі ідеї складають той ідейний базис, на якому розвивається культура загалом; так чи так вони знаходять вияв в різних галузях культурного життя: і в політичній декларації, і в релігійній проповіді, і в художньому творі, і в науковому дослідженні. Тож перед істориком філософії постає завдання

реконструювати цей філософський значущий підтекст нефілософського витвору культури — з тим, щоб створити цілісний образ певного стану філософської думки.

Т.Ч.: Таке собі транспонування різних елементів культури у лоно філософії.

В.Г.: Так. Тож я над цим і почав працювати. Розпочав я з гострої на той час — як, утім, і нині — проблеми філософії політики. Так я й хотів назвати свою наступну книгу, але мені не дозволили, довелося назвати її більш дипломатично: «Соціальне середовище та історико-філософський процес». (Це ще 1960-ті роки, десь майже одночасно із книгою в співавторстві з Бичваровим.)

Т.Ч.: Що ж, дуже інтенсивна праця. Пробачте, ще одне важливе питання. Те, про що Ви ведете мову, — дуже цікавий методологічний напрямок. Чи могли б Ви назвати когось, хто в цьому плані був Вашим попередником? Чи навчалися Ви у когось?

В.Г.: Розумієш, я тут орієнтувався на традицію. Така традиція була розвинена в неокантіанстві. Віндельбанд, Целер — ось вони висували завдання такого гатунку. Ну, природно, працюючи на іншому матеріалі тощо.

Т.Ч.: А в нашій вітчизняній історії філософії? В російській, в українській?

В.Г.: Та, здається, що ні. Ну, всі у нас писали про Шевченка як філософа, але методологічно осмислити питання про те, як узагалі можливо для історика філософії підступитися до Шевченка таким чином, щоб не трапити при цьому в якісь нісенітниці — ні, такого не було... Отож, «Соціальне середовище та історико-філософський процес». В цій роботі давалася взнаки наболілість політичної ситуації, тоді ці речі досить гостро переживали, пройшла ж відлига... Я тут знайшов такий хитрий хід: усі негативні речі, які стосувалися впливу політики на філософський процес, у мене йшли на німецькому матеріалі, матеріалі фашистської Німеччини.

Т.Ч.: «О том, что слишком близко,
Мы лучше умолчим»...

В.Г.: От-от. Причому не можу сказати, що я надто докладно і глибоко увіходив у деталі німецької історії. Але, у будь-якому разі, та поверхова інформація, яку я зібрав, вразила мене майже повною, абсолютною аналогією з тим, що ми спостерігали в галузі технології влади, яка отримала реалізацію в Радянському Союзі. Копнін, коли прочитав цю книжку, навіть сказав тоді, що її потрібно в «Новом мире» публікувати. Ну, це, звісно, думка небезстороннього читача, насправді я не вважаю, що моя книга могла б набути якогось там революційного значення. Для себе ж на майбутнє я виділив там проблему, яку згодом, дуже невдало, позначив як «соціологічний аспект історії філософії»: історія філософії як історія певних соціальних утворень. Філософська школа, філософська течія, напрямок —

що, власне, являють собою ці утворення, як складаються стосунки між філософами в системі таких утворень, як на все це впливає (на жаль, істотно впливає) політика — отакі питання постають у цій галузі.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а категорії «культура» тоді у Вашому вжитку не було?

В.Г.: Не було. Нині, осмислюючи мій тодішній хаотичний рух, мені й самому інколи здається, що як я тоді захопився проблемою філософської культури, так від того часу цю лінію й вів. Воно якось так і виходить, але це не було від початку усвідомленою цілісною концепцією, яка потім діяла б послідовно втілення.

А от після виходу цієї книжки для мене настав більш важкий період. Губенка вигнали з роботи; зі мною, слава Богу, доля обійшлася ласкавіше — до моїх публікацій ніяких претензій не було. Проте наприкінці 60-х — на початку 70-х піднімається хвиля боротьби з українським націоналізмом...

Т.Ч.: Зачекайте хвилиночку, перш ніж говорити про це, у нас ще на черзі завершення копнінського періоду. А до того я ще хочу запитати таке. Виходить, що на той час у Вас принаймні було вже три великі монографії...

В.Г.: Так. І я захистив кандидатську дисертацію...

Т.Ч.: Коли і на яку тему?

В.Г.: «Українсько-болгарські філософські зв'язки». За першою монографією.

Т.Ч.: Коли це було?

В.Г.: Ой, коли це було?.. По-моєму, в 66-му...

Т.Ч.: Де Ви захищалися?

В.Г.: У нас, в Інституті філософії.

Т.Ч.: А хто у Вас був опонентами?

В.Г.: А от, знаєш, опонентів на своєму кандидатському захисті я не пам'ятаю.

Т.Ч.: А хто Вас курирував, хто був Вашим науковим керівником?

В.Г.: Ніхто не курирував. Формально це був Євдокименко. Ну, у мене були широкі контакти з Бичваровим.

Т.Ч.: Він приїжджав на захист?

В.Г.: Ні, не приїжджав, на жаль. Не міг приїхати. У будь-якому разі, творчо ми з ним контактували.

Т.Ч.: Отже, спочатку у Вас була книга, а потім, на основі книги, дисертація?

В.Г.: Так. Ну а потім почала розгортатися ота тема, яка мене зацікавила і про яку я щойно розповів.

Т.Ч.: Я ще раз, пробачте, хотіла б повернутися до Вашого захисту. У Вас залишилися якісь враження від нього? Може, чийсь яскраві виступи, несподівані запитання?

В.Г.: Ні, ти знаєш, якось він... От був захист — і був.

Т.Ч.: Вам швидко присудили ступінь? Як довго це тоді тривало?

В.Г.: Я не пам'ятаю. Загалом це у мене пройшло нормально, процедура зайняла десь близько півроку. Кандидатський захист минувся для мене спокійно. Тим більше, що я йому якогось особливого значення й не надавав. Так само як і самій кандидатській роботі. Кандидатська — це було істотно з точки зору зарплати, солідного місця на роботі...

Т.Ч.: А от стосовно солідного місця. Ви до захисту були...

В.Г.: Молодшим науковим співробітником.

Т.Ч.: А після захисту?

В.Г.: Теж МНС'ом, а потім став старшим.

Т.Ч.: У вас на той час у відділі багато було людей незахищених?

В.Г.: Та ні. Хіба що Пронюк. Роменець на той час уже захистився, Нічик і прийшла до нас вже із ступенем. Іваньо захистився теж приблизно у той самий час, що і я...

Т.Ч.: Тобто відділ був молодий, але, попри це, «оступенілий»?

В.Г.: Так, так.

Т.Ч.: А яка молодь приходила до відділу? Що можна сказати про генерацію, яка була після Вас?

В.Г.: Після нас пішла генерація могилянців.

Т.Ч.: Могилянців?

В.Г.: Так. Ну ось Слава Стратій, Марія Кашуба...

Т.Ч.: А, це ті, хто досліджував спадщину старої Могилянки?

В.Г.: Так. Отож, питання друге з істотних подій копнінського періоду — початок вивчення Києво-Могилянської академії. Адже цю ідею висунув саме Копнін.

Т.Ч.: Коли?

В.Г.: Ще у середині 1960-х років. Мовляв, як мінімум за сто років до Сковороди був такий перший у Росії вищий навчальний заклад, є рукописи, і їх потрібно вивчити.

Виникла проблема: як вивчати? Нічик захопилася цією ідеєю, але ж вона не знала латини. А рукописи усі латинські. Причому які це рукописи? Це, зокрема, і конспекти студентів, не в кожного з яких був ідеальний почерк. Тут намічалася титанічна праця для тих, хто все це мав робити.

Т.Ч.: А хто ж це, справді, почав робити?

В.Г.: А от постало питання: де взяти потрібних для цього людей? Знайшли у Львові. Річ у тім, що у Львові ще існувало дуже солідне класичне відділення на філологічному факультеті університету. Передусім там були викладачі з гарним знанням латини і греки ще польського вишколу — вони на той час були ще досить бадьорі і продовжували свою

викладацьку справу. Головний тон там задавав Лур'є, якого під час боротьби з космополітизмом вислали з Ленінграда до Львова.

Т.Ч.: Ах, це той самий Лур'є! Так він потрапив до Львова!

В.Г.: Той самий Соломон Якович Лур'є, який про Демокрита написав. У Львові він був завідувачем кафедри. Отож до його вихованців ми і звернулися. Вони не були філософами, але добре володіли мовою. Крім того, Лур'є та його колеги по кафедрі дали їм не тільки знання мови, але і якесь уявлення про культуру загалом.

Т.Ч.: Тобто, Ярослава Стратій і Володимир Литвинов — це виученики Лур'є?

В.Г.: По-моєму, так. Те, що вони виученики тієї кафедри, це точно, але, по-моєму, ще й самого Лур'є вони застали.

Т.Ч.: А-а, так от звідки у Литвинова латина!..

В.Г.: Так. Ми їх брали до аспірантури, тут же вони мали пройти філософський «лікнеп», але це для них було дуже легко, тому що в своїх уявленнях про середньовічну філософію випускники філософського факультету перебували на тому ж нульовому рівні, що й вони. А потім кожен із них одержував рукопис певного професора Могилянської академії і мав прочитати цей рукопис, перекласти і написати на його матеріалі дисертацію. Очолювала групу Валерія Михайлівна Нічик. Ось таку справу почали робити за часів Копніна.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а доступ до цих рукописів був тоді відкритий? Ніяких перешкод не було?

В.Г.: Ніяких. Всі вони були у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки імені Вернадського.

Т.Ч.: Саме туди перейшла вся рукописна спадщина Могилянки?

В.Г.: Ну, ця спадщина перебувала там, де перебувала й раніше — у Київській духовній академії. В нашій нинішній Конгрегаційній залі — це і був відділ рукописів ЦНБ.

Т.Ч.: І туди не було потрібно ніяких спеціальних допусків?

В.Г.: Ні. Тобто була звичайна бібліотечна система допусків. Написали на роботі подання, що, мовляв, ти не з вулиці прийшов — і можеш працювати.

Т.Ч.: Ніяких заборонних грифів не було?

В.Г.: Ні, які заборонні грифи? Заборонний гриф був тільки в мові, яку ніхто не розумів. Ось так і з'явилося у нас ця нова, молода генерація, яка почала вивчати могилянську спадщину. Отже, нарівні з дослідженнями етапу історії філософії України кінця 1920-х — початку 1930-х років, це друга, не менш, а, можливо, й більш значуща справа, яка була започаткована у нашому відділі за часів Копніна.

Т.Ч.: Тим часом, як я розумію, Ви вели дослідження в методологічному напрямі, «скануючи» під цим кутом зору історико-філософський процес...

В.Г.: Так, я переймався методологією. Після філософії політики, — це якщо говорити про логіку моїх занять, — я перейшов до філософії мистецтва. З того з'явилася моя монографія «У пошуках істини», це вже 70-ті роки. В ній йшлося про проблему взаємовідношення філософії та мистецтва. Водночас у мене виникає інтерес до взаємин філософії і науки, про це ми писали разом з Азархіним. Герої нашої роботи — Коперник, Бруно, Галілей.

Т.Ч.: А головне Ваше методологічне завдання в усіх цих роботах залишалося тим же самим — «сканування» способів вписування філософії в цілісність культури?

В.Г.: Так, так. Отож, філософія і наука, філософія і мистецтво — а там уже прискіпа і проблема філософії та релігії, і ось тут, слава Богу, для мене відкрилася, нарешті, Київська Русь. Але це теж тоді «вистрілило», здавалось би, абсолютно випадково. Політбюро ЦК КПУ вирішило, що треба відсвяткувати якусь круглу дату, пов'язану з Києвом. Вирішили, що це має бути 1500-річний ювілей Києва, вирішили, що це має статися в 1982 р.

Т.Ч.: І ця ідея почала просуватися з початку 80-х років?

В.Г.: Так, з початку 80-х років була дана настанова готуватися до цієї дати.

Т.Ч.: А до того проблематику Київської Русі ніхто спеціально не досліджував в інституті?

В.Г.: Ні, ні, абсолютно. Для нас максимальним заглибленням в історію були часи Могилянської академії. А ще до того вважалося, що початок — Сковорода.

Т.Ч.: А до речі, був у відділі хтось, хто вивчав Сковороду?

В.Г.: Був Іваньо. Іваньо і прийшов до нас саме як сковородинець. Він же працював у видавництві «Наукова думка» і був редактором двотомника Сковороди 1973 року. Потім у нього монографія вийшла, присвячена Сковороді. Ось він у нас працював над Сковородою.

Т.Ч.: Скажіть, будь ласка, таке. Формально копнінський період закінчився 1968 року. Як довго він ще ідейно тривав? Як довго в Інституті відчувалася його атмосфера?

В.Г.: Ну, бачиш, Шинкарук до Інституту прийшов саме за особистою рекомендацією Копніна.

Т.Ч.: Тобто немовби продовжувачем.

В.Г.: Так, продовжувачем. І суб'єктивно Шинкарук справді цього прагнув. І, власне, ніяких утисків з боку Шинкарука щодо тих ініціатив, які були започатковані Копніним, не було. Просто була іншою здатність відбивати зовнішні атаки.

Т.Ч.: Інша людина, інший філософ, інший напрямок...

Я хочу Вас ще запитати про Копніна і копнінський період. Чи правильно я розумію, що Копнін, опинившись в Києві, загалом-то потрапив на заслання?

В.Г.: Ні. Доля Копніна складалася так. Його кар'єра розпочалася в Москві. Він був аспірантом, молодшим науковим співробітником, потім збагнув, що в Москві він кар'єри не вибудує, і подався до Томська. Працював завідувачем кафедри філософії Томського університету. В Сибіру. А вже з Томська він переїжджає до Києва, стає тут завідувачем кафедри політехнічного інституту, потім деканом філософського факультету університету... По-моєму, деканом він був недовго, рік чи два. А 1962 року Острянина переводять до університету, а його — в інститут, директором.

Т.Ч.: Острянина переводять до університету деканом?

В.Г.: Ні, завідувачем кафедри. Ми навіть жартували: за рік до цього Ігор Бичко, захистивши кандидатську, перейшов до університету. Він пояснював, що хоче втекти від Острянина...

Т.Ч.: А той пішов за ним слідком?

В.Г.: Авжеж. Не встиг Ігор від нас піти, як відбувається рокировка, і Острянин приходить завідувати тією самою кафедрою, куди Ігор від нього втік.

Т.Ч.: Так йому, напевно, на роду було написано... Отже, Копнін стає директором після деканства в університеті?

В.Г.: Це було абсолютно послідовне зростання. Він стає директором, 1967 року його обирають академіком АН УРСР, а 1968-го він переходить на посаду директора московського Інституту філософії. Тобто він починає у Москві і, пройшовши таке величезне коло по висхідній, повернувся до рідних пенат.

Т.Ч.: Але ж у Москві він пробув директором дуже недовго...

В.Г.: Так. У Москві йому було нелегко. Втім, йому нелегко було і в Києві. Тут були сили, які не сприймали його.

Т.Ч.: А хто його не сприймав?

В.Г.: Ну, партійні кола.

Т.Ч.: Партійні українські кола?

В.Г.: Так, українські партійні кола дуже косо на нього дивилися.

Т.Ч.: А ви можете когось назвати з тих, хто був тут активним опонентом Копніна?

В.Г.: Ні, таких я назвати не можу.

Т.Ч.: А у філософії?

В.Г.: Ну, якоюсь мірою — вузівська філософія.

Т.Ч.: Тобто університет з ним не дуже дружив, наскільки я розумію?

В.Г.: Не дуже, не дуже. Дружив Шинкарук. А переважна маса вузівців дивилася на нього спідлоба. І не встиг Копнін залишити київський інститут філософії і переступити поріг московського, як тут же посипалися звинувачення на відділ логіки наукового пізнання як на групу, яка, мовляв, пропагує буржуазний неопозитивізм.

Т.Ч.: Звинувачення з чийого боку? Партійних органів чи колег?

В.Г.: ВПШ, кафедр філософії...

Т.Ч.: ВПШ нашої чи московської?

В.Г.: Нашої. А потім аналогічні речі розпочалися в Москві. Там багато людей претендувало на посаду директора Інституту, багатьом не подобалося, що був призначений Копнін. У нього там дуже нелегко складалася доля, і я думаю, що це значною мірою відбилося на його стані здоров'я. Ну, рак...

Т.Ч.: Він помер молодим.

В.Г.: Молодим. Сорок дев'ять років...

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а коли Копнін збирався ще до нашого Інституту філософії, хто його змінив на посаді декана філософського факультету? Це одразу був Шинкарук?

В.Г.: Мені здається, що так.

Т.Ч.: Чи можна сказати, що Шинкарук — його виученик?

В.Г.: Ну, я не знаю. Напрямки у них різні, але духовно Шинкарук тяжів до Копніна...

Т.Ч.: Тобто Шинкаруку дуже пощастило, що трохи раніше і вище за нього був Копнін?

В.Г.: Так, так. І Копнін, судячи з усього, його цінував, адже згодом він рекомендував його директором Інституту.

Т.Ч.: Молоду ще людину...

В.Г.: Ну, молоду людину — і людину, яка, взагалі-то, про Гегеля і Канта писала, їх прочитавши.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, я ще трохи порозпитую Вас про внутрішньо-інститутську атмосферу за часів Копніна, оскільки припускаю, що дещо подібне до змальованої Вами картини зовнішньої опозиції Копніну могло існувати також і всередині самого Інституту.

В.Г.: Розумієш, справа ось у чому. 1963 року коли я прийшов на роботу, Копнін здійснив грандіозну чистку Інституту. У перший і другий роки його директорства якраз і відбувалася ця чистка. Я не знаю, чи то він їх виганяв, чи то вони самі не бажали перебувати з ним в одних стінах, але з Інституту тоді пішло багато старих кадрів.

Т.Ч.: Хто саме пішов? Когось можете назвати?

В.Г.: Та Бог їх знає! Я їх не знаю. Ось Попович, Кримський — може, вони щось пам'ятають. Я — ні.

Т.Ч.: А хто з таких людей залишився? Хто Копніну в Інституті протидівав?

В.Г.: Не було помітно таких людей. Настільки очевидною була його вищість, що...

Т.Ч.: А хто очолював парторганізацію інституту, коли Ви туди прийшли?

В.Г.: Завідувач відділу філософських проблем природознавства Дишлевий.

Т.Ч.: Дишлевий був секретарем парторганізації?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: Все ж я повертаюся до свого питання: чи була якась протидія Копніну всередині самого інституту?

В.Г.: Я сказав би так: в Інституті дійсно були люди, які не співчували прагненням Копніна. Проте різниця в інтелектуальному рівні між ними й Копніним була настільки переконливою, що, очевидно, вони самі це відчували, а тому й не зважувалися на якісь відкриті, відверті і явні виступи. Через це наше інститутське існування загалом було доволі безконфліктним. Понад те, Копнін докладав усіх можливих зусиль, аби максимально придушити прагнення внести конфлікт в інститутське життя іззовні.

Т.Ч.: А звідки могло йти таке прагнення?

В.Г.: З ЦК партії. От, скажімо, коли розпочалися, вже 1967 року, гоніння на націоналістів, почали збиратися хмари над Женею Пронюком — він справді брав участь у Гельсінській групі і все таке інше, це було відомо і в Інституті, і за його межами. Тоді від Копніна вимагали, щоб він негайно вигнав Пронюка з роботи. А він на це не пішов. Єдине, що Копнін зробив, — перевів Женю до бібліотеки.

Т.Ч.: А як неформально ставилися до всього цього співробітники Інституту? До того, що підписували якісь документи, до співпраці з Гельсінською спілкою тощо?

В.Г.: Дуже співчутливо.

Т.Ч.: Тобто Пронюка розуміли?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: А люди його не сторонилися?

В.Г.: Ні, я б не сказав. У нас були досить теплі, дружні стосунки. Понад те, навіть коли Женя вже сидів у в'язниці, і його дружина раз на рік отримувала дозвіл його відвідати — перед її від'їздом ми обов'язково з нею зустрічалися. Вона просила докладно і в деталях розповісти їй про всі події філософського життя, що трапилися за цей рік, з тим, щоб переповісти про них Жені. Сам Женя перед своїм арештом, коли став помічати, що за ним стежать, передав мені фотокопії тексту «Нарисів з історії філософії на Україні» Д.І. Чижевського на той випадок, якщо у нього буде обшук, — щоб хоч би це збереглося. До Жені ми ставилися із співчуттям, і на той крок Копніна, який перевів його з відділу до бібліотеки, дивилися як на героїчну спробу зберегти цю людину.

Т.Ч.: А інститутська парторганізація на це якось реагувала? Якихось партзборів з викриттями і засудженнями не було?

В.Г.: Ні. Це вже після арештів почалося. А зі мною після цих подій трапилася така історія. Я вже на той час написав докторську, вона пройшла відділ, це був десь 1971—1972-й рік...

Т.Ч.: Тоді вже Пронюка у відділі не було?

В.Г.: Так, Пронюка вже не було у відділі. Його з Лісовим заарештували.

Т.Ч.: Лісовий до того теж був у вашому відділі?

В.Г.: Вася Лісовий поступав у відділ логіки наукового пізнання, до Копніна, Копнін його брав аспірантом. Він був у Копніна у відділі, а потім, після аспірантури, буквально за рік до арешту, перейшов до нас.

Т.Ч.: Чому?

В.Г.: З власної ініціативи. Хотів вивчати історію філософії України.

А якщо говорити про особисту мою долю в ті часи — тоді я у відділі був парторгом. І докторська була написана. І вже було оголошення, що вчена рада Інституту еним пунктом порядку денного розглядає питання про рекомендацію докторської дисертації Горського до захисту. Аж буквально за день чи два до того засідання Шинкарука викликали в ЦК, і коли він звідти повернувся, той пункт заклеїли, а замість нього вченій раді був запропонований інший: про серйозні ідеологічні прорахунки в роботі відділу історії філософії на Україні.

Т.Ч.: Це було пов'язано з Пронюком?

В.Г.: Це було пов'язане з арештом Пронюка і Лісового. На нас усіх наклали стягнення по партійній лінії, відділ закрили...

Т.Ч.: Як? Взагалі закрили відділ?

В.Г.: Закрили. В інституті з'явився відділ історії філософії, в який нас злили разом з відділом критики сучасної буржуазної філософії. Завідувачем цього з'єданого утворення став Аветисян.

Т.Ч.: А куди пішов Євдокименко?

В.Г.: Євдокименка перевели до відділу філософських проблем пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів.

Т.Ч.: Ой-ой-ой. А звідки таке?

В.Г.: Цей відділ був вигаданий іще Копніним. Коли ми запитували: «Павло Васильович, навіщо?», Копнін відповідав: «Для ЦК». Говорив: «Треба обложити».

Т.Ч.: І хто ж завідував цим відділом?

В.Г.: От не пам'ятаю. Склероз.

Т.Ч.: Євдокименко ж був переведений не завідувачем відділу?

В.Г.: Якраз Євдокименко був переведений туди завідувачем. А от до нього хто був — не пам'ятаю. Це Копнін «обкладав» ЦК таким чином. Про всяк випадок.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а тепер повернімося до того «заклеєного» засідання вченої ради. Що це означало для Вашої докторської?

В.Г.: Докторську поклали під сукно.

Т.Ч.: Без пояснення причин?

В.Г.: Ну як? Наклали партійне стягнення, відділ, по суті, розігнали, яка там може бути докторська. І пролежала вона десь років з п'ять, я 1978 року захистився.

Т.Ч.: А на яку тему була докторська?

В.Г.: З методології історії філософії. Потім у мене книжка вийшла, «Історико-філософське тлумачення тексту», — це вже слідами докторської.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, ще раз повернімося до Копніна. Скажіть, будь ласка, що являв собою в копнінський період відділ наукового комунізму? Адже він уже тоді існував?

В.Г.: Існував. Головував у ньому Коваль. От він і вособлював собою той прошарок, яким Копнін «обкладався».

Т.Ч.: Чи можна вважати, що саме цей відділ був — як би це висловити — найдалі від Копніна?

В.Г.: По-моєму, так.

Т.Ч.: А от цікаво, кого вважали в Інституті правою рукою Копніна?

В.Г.: Поповича. Копнін же очолював відділ логіки наукового пізнання, а на практиці щоденне життя відділу скеровував Попович. Із тих, хто був трохи старший, до Копніна близьким був Дишлевий.

Т.Ч.: А чи була тоді в Інституті інтелектуальна ієрархія відділів? Чи існували відділи, які вважали вістрям інтелектуального життя Інституту?

В.Г.: Відділ логіки наукового пізнання. Однозначно.

Т.Ч.: А за ним?

В.Г.: За ним — Бог його зна...

Т.Ч.: Далі — рівенько?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: І на іншому полюсі?

В.Г.: На іншому полюсі — відділи наукового комунізму і пролетарського інтернаціоналізму. Отак розпочиналися наші 1970-ті.

Тетяна Чайка — кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України. Сфера наукових інтересів — історія давньоруської філософської думки, етика, юдаїка.
